

ВЛАСОВ

Володимир Іванович,

д.е.н., д.с.-г.н., головний науковий

співробітник,

Державна наукова

сільськогосподарська бібліотека

НААН

(м. Київ)

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано погляди академіка НААН М. А. Хвесика щодо процесів глобалізації у сфері регулювання використання природних ресурсів.

В статье проанализированы взгляды академика М. А. Хвесика на процессы глобализации в сфере регулирования использования природных ресурсов.

In the article the views of the academician M. A. Hvesik on the processes of globalization in the field of adjusting of the use of natural resources are analysed.

Оскільки людство за останні 30-40 років дійшло розуміння того, що природно-ресурсні блага обмежені і ця обмеженість зростає із збільшенням населення планети, то природно, що важливе значення мають дослідження відомого в Україні спеціаліста з цих питань академіка НААН М. А. Хвесика.

Торкаючись поняття „глобалізація”, М. Хвесик із співавторами надав оцінку глобалізації як стихійному, суперечливому процесу, який „змушує по-новому сприймати й оцінювати відмінності між країнами з точки зору їх положення відносно одна одної і наділеності факторами відтворення”[1]. Тобто в цьому випадку поняття „глобалізація” розкривається з точки зору спеціаліста по ресурсах.

Через рік, вже з іншими співавторами, він розглядає глобалізацію „як результат розвитку продуктивних сил та інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя, встановлення безпосередніх більш-менш сталих зв’язків між суб’єктами різних країн, внаслідок чого виробничий процес в одній країні

стає складовою частиною процесу, який відбувається в інтернаціональному і світовому масштабі”[2].

Підсумовуючи численні погляди на глобалізацію вітчизняних і зарубіжних авторів, М.А. Хвесик зазначив, що „глобалізація є наслідком генези соціально-економічних формацій, що будуються на принципах максимально ефективного використання ресурсних можливостей у зв’язку із посиленням впливу обмежуючих факторів на життєдіяльність населення”[3].

Водночас він підтримав практично загальноприйнятту думку, що глобалізація має як значні позитиви через поглиблення міжнародної спеціалізації, об’єднання зусиль для реалізації глобальних комерційних та економічних проектів синхронізації природоохоронної діяльності, так і численні негативи внаслідок мілітаризації економік окремих країн світу та регіональної асиметрії темпів соціально-економічного розвитку [3, с. 220].

На його думку, з одного боку, світове співтовариство з рихлої сукупності більш-менш пов’язаних країн перетворюється в цілісну економічну систему, а з іншого, в міру формування наднаціональних фінансових та інших ринків і виробничо-збутових структур, всесвітні економічні відносини набувають такої ролі, що внутрідержавні відносини вимушені пристосовуватися до реалій глобальної економіки. При цьому глобальний економічний простір перетворюється в єдине поле для ділових ігор великого бізнесу, коли географія розміщення виробничих сил, галузева структура інвестицій визначаються глобальними суб’єктами господарського життя, зменшуючи для них значення національних економік, як для тих країн, де вони мають свої штаб-квартири, так і в тих країнах, де розташовані їхні філії, переміщуючи центр тяжіння їх підприємницької діяльності з національного на наднаціональний рівень [3, с. 220].

На його думку, останні десятиліття в практиці глобалізації переважає її неоліберальна модель, основними рисами якої є: акцентування на форсуванні гомогенізації механізмів господарського регулювання країн, що входять у світове господарство; стихійний ринковий механізм як практично єдиний

регулятор розвитку; розгляд національно-господарського комплексу, суверенітету і, навіть частково держави як відмираючих категорій; спрямування основних зусиль на послаблення господарської ролі держави при лібералізації та дерегулюванні.

При цьому, становлення неоліберального світового економічного порядку відбувається, на його думку, за трьома основними напрямками: перетворення основ конкурентоспроможності центрів світового господарства, формування нових регуляторів світового господарства і постійний вплив на господарський розвиток периферії [3, с. 221].

Оцінюючи неоліберальну модель глобалізації з точки зору спеціаліста з розвитку виробничих сил, М. А. Хвесик зазначив, що вона призвела до розчеплення національно-господарських комплексів, зростання міжнародного поділу праці, небувалого розтягування господарських ланцюгів, розмазування окремих ланок взаємозв'язаного відтворювального процесу по всій карті Земної кулі.

При цьому, розосередження відтворювальних проблем і диспропорцій на широкій території зумовило, на його думку, перенесення багатьох диспропорцій і проблем із центрів світового господарства на його периферію, коли швидкозростаючі виробництва на периферії при затримках попиту згортаються в першу чергу, тоді як інтенсивність виявлення багатьох проблем та протиріч у центрах знизилася, що є однією з причин того, що вже кілька десятиліть не спостерігається притаманних капіталізму масштабних криз відтворення.

Підсумовуючи оцінку глобалізації, її неоліберальної форми, а також існуючі тенденції інтеграційних процесів, М. А. Хвесик для усунення суперечливих моментів в планетарній інтернаціоналізації та сприяння поступовому вирівнюванню соціально-економічного розвитку окремих країн і частин світу згрупував основні ознаки, фактори та наслідки глобалізації світогосподарських зв'язків (рис. 1.) [3, с. 222–223].

За оцінкою М. А. Хвесика, стрімка глобалізація призвела до збільшення світової диспропорції у промисловому виробництві та використанні природних ресурсів. При цьому якраз фактори природного характеру та розподіл ресурсного потенціалу призводять до загострення старих і виникнення нових осередків напруги та нестабільності між окремими державами та групами країн.

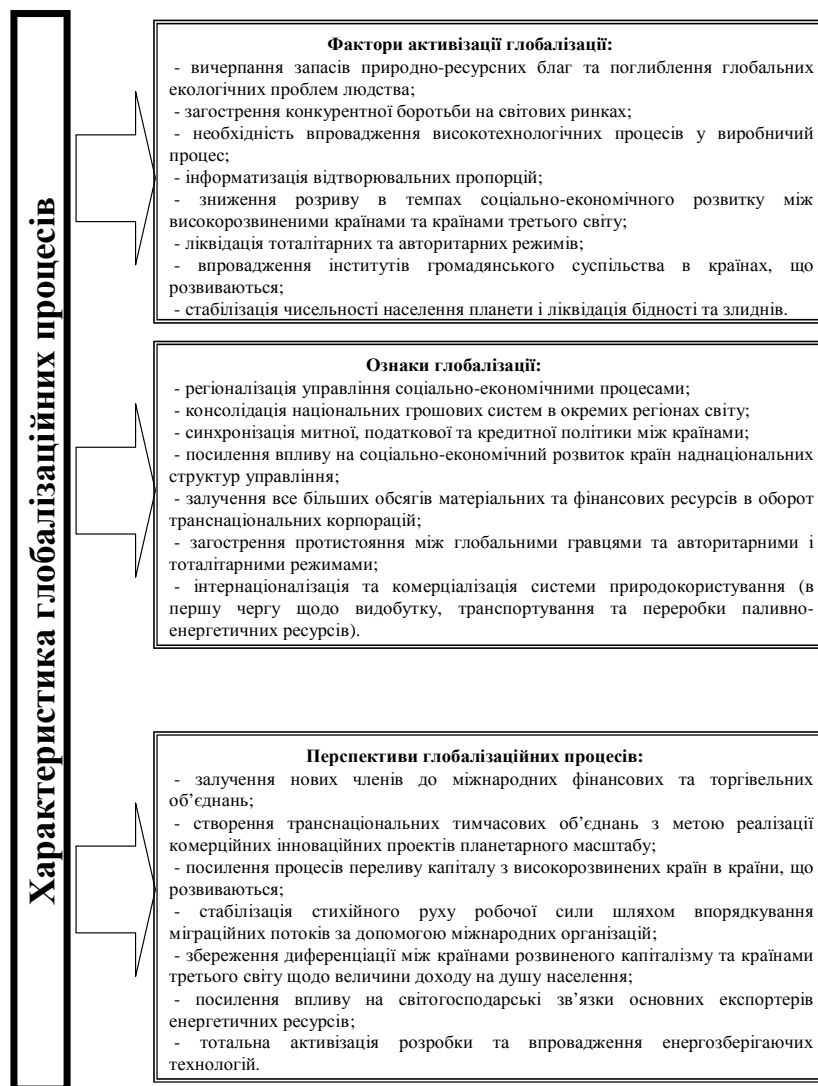

Рис. 1. Характеристика глобалізаційних процесів

Виходячи з того, що екологічна криза є глобальним явищем, яке торкається інтересів всього людства і кожної людини зокрема, то вона для свого вирішення потребує консолідованих дій усього світового суспільства і, таким чином, на думку М.А. Хвесика, стає об'єктивним фактором розвитку сучасних міжнародних відносин. Тому питання сталого використання природних ресурсів і міжнародне співробітництво у сфері попередження негативних наслідків деградації довкілля вимагають створення і розвитку основ

глобального інтегрованого управління захисту навколишнього природного середовища. Більше того, за його оцінкою, природоохоронна складова дипломатичної діяльності фактично перетворилася на специфічну та важливу складову міжнародного співробітництва як у багатосторонньому, так і двосторонньому форматі.

Тому сьогодні вимагає необхідності запровадження нового підходу до охорони довкілля, за якого всі країни прагнули б об'єднання інтересів виробництва з інтересами збереження і підвищення значення еколого-ресурсної бази при забезпеченні високого життєвого рівня для всього людства.

Що стосується безпосередньо України, то М. А. Хвесик вважає, що навіть при слабкості фінансових та людських ресурсів природоохоронних установ країни з обмеженими водночас важелями впливу, допущених прорахунках, слід активно використовувати *екологічну дипломатію* (виділено нами – В.В.) для певного впливу на сусідів України.

Під час аналізу впливу екологічного фактора на формування сучасної системи міжнародних відносин М. А. Хвесик виділив два аспекти. Перший він пов'язує з погодженням принципів, цілей та екологічної політики в цілому в рамках інтеграційних угруповань, наприклад ЄС і СНД, а також в глобальному масштабі, а другий – з впливом екологічної політики на світову торгівлю та конкурентоспроможність і зворотним впливом торгівельної політики на якість навколишнього середовища як окремої країни, так і глобальної економічної ситуації.

При цьому М. А. Хвесик зауважує на відсутність у світі наднаціональних природоохоронних органів, наділених владними повноваженнями, і здатних забезпечити реалізацію міжнародної екологічної політики в різних країнах.

Оскільки основою сучасної міжнародної торгівлі є її лібералізація, то екологи, виступаючи проти такого розвитку торгівлі, базуються на таких факторах:

1. Відсутність належних міжнародних домовленостей при стимулюванні транспортних перевезень, які несприятливим чином відбиваються на довкіллі;
2. Негативний вплив при зростанні торгівлі екологічно небезпечною

продукцією;

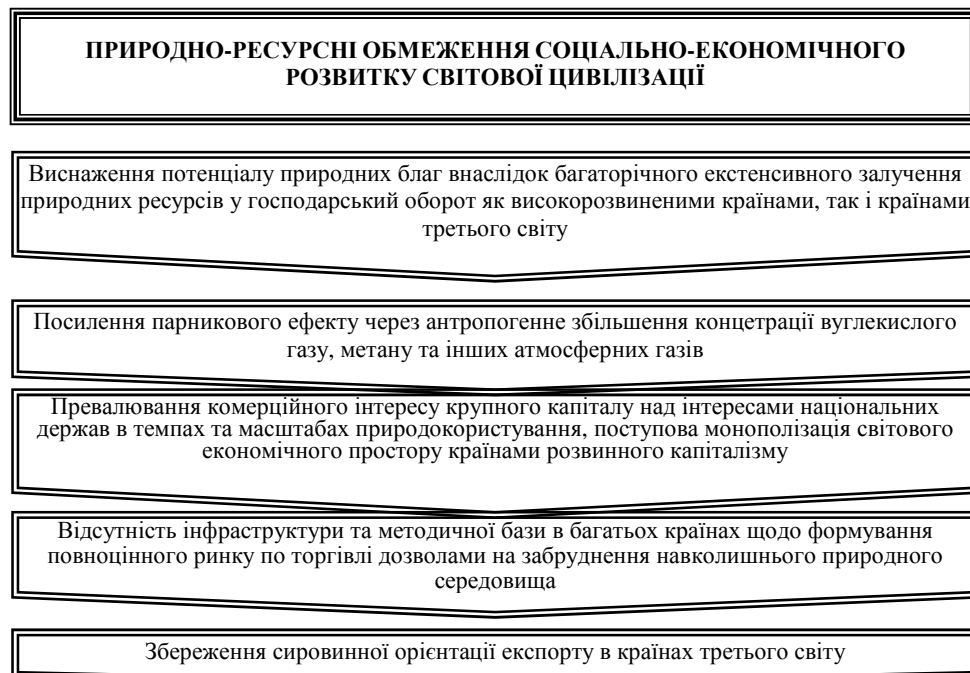
3.Обмеження можливостей країн вирішувати екологічні проблеми за допомогою встановлення власних екологічних стандартів, які можуть розглядатися як торгові бар'єри. Додамо, що якраз ці бар'єри активно застосовують розвинуті країни при імпорті продукції з країн, що розвиваються (В.В.);

4.Відміна обмежень у міжнародній торгівлі ускладнює реалізацію міжнародних екологічних угод, виконання яких наштовхується на можливість введення торгових обмежень;

5.Фактичний дозвіл менш розвинутим країнам, які мають низькі екологічні стандарти, отримувати цінові конкурентні переваги перед розвинутими країнами з жорсткими стандартами, що перешкоджає покращенню екології [3, с. 224–226].

Торкаючись „теорії нульового росту” як ідеологічної платформи монополізації світового економічного простору країнами розвинутого капіталізму, при якій призупиняється промислове зростання при прискоренні розвитку сільського господарства і сфери послуг, М. А. Хвесика зазначив, що вона є прийнятною для високорозвинутих країн, які дуже інтенсивно переходять від індустріального до постіндустріального суспільства. Але для країн, що розвиваються, єдиним чинником для соціально-економічного піднесення в більшості з них є природно-ресурсний потенціал, який екстенсивним шляхом залучається в господарський оборот через видобувну промисловість. Ця „теорія нульового росту” може бути закладена в їхню економічну стратегію лише тоді, коли розвиток продуктивних сил досягне більш високого рівня. Нині основним пріоритетом для них має стати, за оцінкою автора, стимулювання розвитку галузей промислового виробництва, які сприятимуть більш раціональному використанню природних ресурсів, забезпечать їх економію та екологізують використання [3, с. 227].

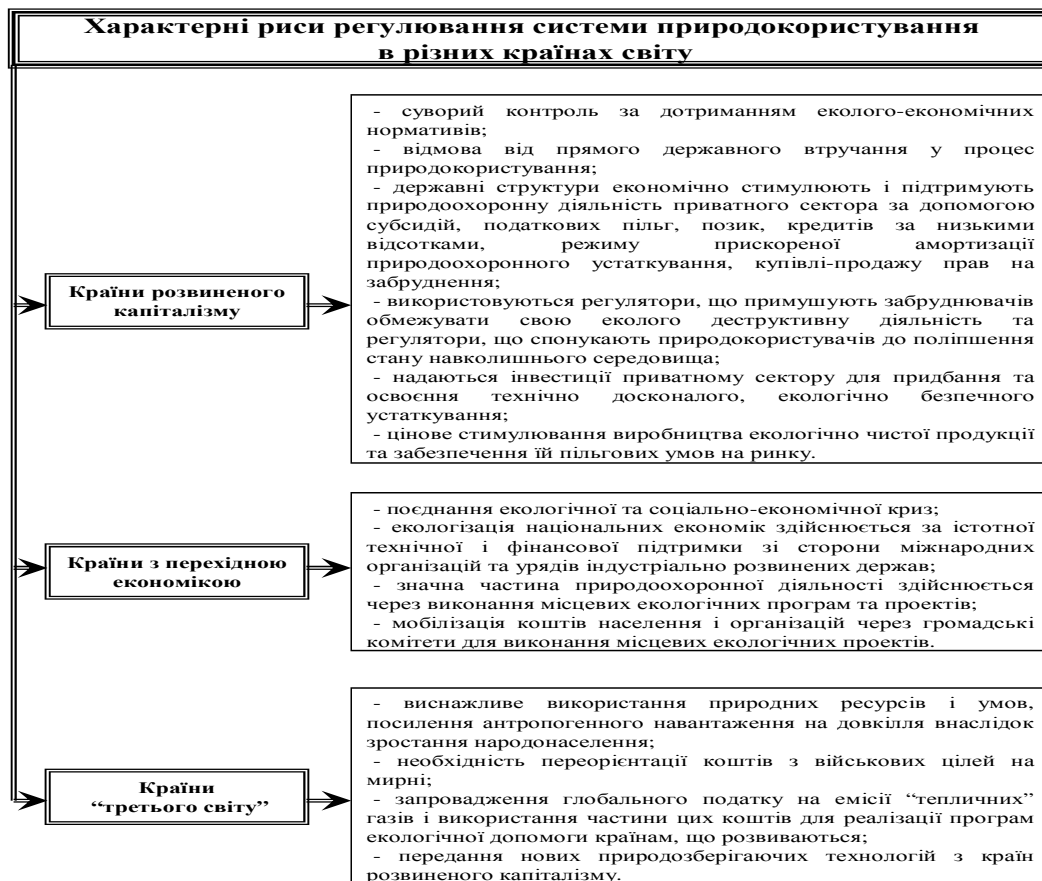
Ці аналітичні підходи М.А. Хвесика дозволили йому згрупувати основні природоресурсні обмеження соціально-економічного розвитку світової цивілізації (рис. 2) [3, с. 230].

Рис. 2. Природно-ресурсні обмеження соціально-економічного розвитку світової цивілізації

Загалом, за думкою М. А. Хвесика, глобалізація світогосподарських зв'язків зумовлена в першу чергу обмеженістю ресурсних можливостей самовідтворення населення планети, а природно-ресурсні чинники і надалі виступатимуть базовою детермінантою соціально-економічного піднесення, не зважаючи на те, що світова цивілізація достатньо інтенсивно просувається в інформаційну фазу розвитку. Тому актуалізувався пошук найбільш раціональних форм глобального ресурсокористування з метою оптимізації системи „споживання – запаси”[3, с. 231].

У цілому, ніби підводячи підсумки з проблеми регулювання системи природокористування, М. А. Хвесик узагальнив характерні її риси для країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку (рис. 3) [3, с. 232].

Рис.3. Характерні риси регулювання системи природокористування в різних країнах світу

При цьому для України, як для країни з перехідною економікою потрібна інтеграція в планетарну систему природокористування, яка може створити сприятливі передумови для ефективнішого використання її природно-ресурсного та асиміляційного потенціалів (рис. 4) [3, с. 244].

Рис. 4. Вигоди для України від інтеграції в глобальну конструкцію регулювання природокористування

Розглядаючи економіку природокористування як похідну від економіки взагалі, М. А. Хвесик сформулював основні її завдання:

- виявлення та аналіз основних проблем сучасного природокористування;
- розробка основних принципів взаємодії виробничої і невиробничої діяльності людини з навколишнім середовищем;
- оптимізація відносин між природно-ресурсною базою та соціально-економічним розвитком суспільства;
- пошук методів господарювання, які підтримують рівновагу в природі;
- розробка методів оцінки ступеня впливу природокористування на стан навколишнього середовища;
- вдосконалення методики визначення шкоди, яку завдає навколишньому середовищу нераціональне природокористування;
- визначення і характеристика джерел фінансування природоохоронної діяльності;
- формування системи нових суспільно-економічних відносин, які дозволяють здійснити структурну перебудову національного господарства на базі ресурсо- й енергозбереження, запровадження безвідходних та маловідходних технологій [3, с. 256].

Особливістю економіки природокористування, на думку М. А. Хвесика, є те, що, по-перше, як об'єкт досліджень виступає процес природокористування, а, по-друге, те, що як об'єкт досліджень виступає природне багатство, а не національний доход чи продукт. Тобто окремі природні ресурси, як певні фактори виробництва, використовуються, перетворюються, трансформуються в процесі матеріального виробництва та уречевлюються як у національному продукті, так і у відходах виробництва, безпосереднім „споживачем” якого стає природне довкілля. Все це зумовлює значно ширше коло досліджень економіки природокористування порівняно із загальною економікою, бо воно „розпочинається та закінчується природним багатством, яким володіє, користується та розпоряджається на власний розсуд людство у своїй практичній діяльності”[3, с. 627].

У цілому, М. А. Хвесик сформулював також принципи природокористування: „походження права природокористування від права власності на природні об’єкти; цільовий характер використання природних ресурсів; раціональне й ефективне природокористування; комплексність природокористування; стабільність права користування природними багатствами; безоплатність загального і платність спеціального використання природних ресурсів; екосистемний підхід до регулювання природокористування”[3].

Системний аналіз досліджень з питань природокористування стосовно умов України дозволив М. А. Хвесику згрупувати найактуальніші проблеми природокористування ринкового, соціального, фінансового, правового та виробничо-технічного характеру, що мають місце у сучасній практиці господарської діяльності, та схему інституціонального механізму природокористування [3, с. 635, 661].

В іншому дослідженні, проведеному разом з А. В. Степаненко, О. М. Гальчук і Й. М. Дорош з проблем антикризового управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації визначено, що мегарівень переформування нинішнього сектору фінансової економіки потребує радикальних дій – від створення забезпечуваної золотом світової резервної валюти з її обміном на національні валюти за курсом, що формується на світових ринках, до повної реорганізації теперішніх Міжнародного Валютного Фонду і Світового Банку, як нової цивілізаційної генетично антикризової моделі економіки, що відкриє перед постіндустріальною економікою нові можливості при вирішенні низки глобальних господарських проблем:

1. **Глобальний контроль** над ядерною зброєю, всією галуззю ядерної енергетики, космосом і ракетною технікою.
2. **Регламентация використання природних ресурсів** при отриманні їхніми власниками „ресурсної ренти” з розширенням їх номенклатури від нинішніх вуглеводневих до питної води в майбутньому.

3. **Регулювання світової міграції населення** з блокуванням можливостей радикальних змін нинішньої світової структури розселення.
4. **Боротьба з бідністю** з вирівнюванням як умов життя, так і гуманного обмеження народжуваності в найбідніших і перенаселених регіонах світу.
5. **Заходи стосовно глобальних змін клімату і забруднення навколишнього середовища.**
6. **Чистка генофонду людства** шляхом вичищення генетичних структур людини ще до її народження із блокуванням нинішнього феномену зростання патологічних мутацій генофонду людини (занадто радикально – В.В.).
7. **Небезпеки, народжувані близьким виходом людства за межі нашої планети [4].**

Таким чином М. А. Хвесик у своїх дослідженнях розкрив свої погляди на проблеми природокористування в умовах глобалізації.

Список використаної літератури

1. *Хвесик М. А.* Економіко-правове регулювання природокористування : монографія / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. – К. : Кондор, 2004. – С. 439.
2. *Водні ресурси на рубежі ХХІ ст. : проблеми раціонального використання, охорони та відтворення* / [за ред. М. А. Хвесика]. – К. : РВПС України НАН України, 2005. – С. 278.
3. *Хвесик М. А.* Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат : монографія / М. А. Хвесик. – К. : Кондор, 2007. – С. 220.
4. *Хвесик М. А.* Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації (державний і регіональний виміри) : монографія / [М. А. Хвесик, А. В. Степаненко, О. М. Гальчук, Й. М. Дорош]. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – С. 302–303.